

**ВНЕСОК ХАРКІВСЬКОЇ ТА ПОЛТАВСЬКОЇ ФІЛІЙ
ІМПЕРАТОРСЬКОГО РОСІЙСЬКОГО МУЗИЧНОГО ТОВАРИСТВА
У РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ СЛОБОЖАНЩИНИ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

Актуальність обраної теми зумовлена зростанням уваги суспільства до питань формування всебічно розвиненої особистості, яка повинна задовольняти потреби суспільства. Музична освіта є невід'ємною частиною формування такої особистості. Звертаючись до надбань педагогів минулого у галузі музичної освіти Слобожанщини, бачимо, що провідна роль у ній наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. належала Імператорському російському музичному товариству (ІРМТ), особливо його філіям у Харкові та Полтаві.

Ключові слова: Імператорське російське музичне товариство (ІРМТ), музична освіта, музичне училище, навчальні програми та плани.

Імператорське російське музичне товариство (далі – ІРМТ) – основна музично-просвітницька організація в Російській імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Її головні завдання: доступність академічної музики для широких верств населення та сприяння поширенню музичної освіти в країні.

ІРМТ було засновано у 1859 р. і перші десять років мало назву “Російське музичне товариство”. Саме у цей період було відкрито Петербурзьку та Московську консерваторії – це перші результати діяльності товариства у розвитку музичної освіти.

З часом відділення ІРМТ стали відкриватися у губернських центрах імперії. У 1871 р. за ініціативою видатного музичного діяча І.І. Слатіна було відкрито Харківське відділення ІРМТ. Дирекція відділення одразу розпочала організацію музичної освіти у місті: 1 жовтня 1871 р. відбулося відкриття музичних класів (які на другому році існування довелося закрити через відсутність бажаючих там навчатися), 8 вересня 1883 р. на базі музичних класів відбулося відкриття музичного училища, директором якого було призначено І. Слатіна.

Мета статті – розглянути й проаналізувати внесок Харківської та Полтавської філій ІРМТ у розвиток музичної освіти Слобожанщини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.).

Розуміючи, що концертну діяльність у Харківському відділенні ІРМТ не можна широко розгорнути через відсутність оркестрових музикантів, особливо виконавців на духових інструментах, І. Слатін на засіданні дирекції відділення у травні 1886 р. запропонував ужити всіх заходів до відкриття в 1886/87 навчальному році класів духових інструментів. Училищу було виділено кошти на придбання потрібних духових інструментів завдяки активній підтримці з боку дирекції в особах М. Летуновського, О. Залеської, В. Іванова і А. Рубінштейна. Через п'ятнадцять років з дня заснування музичних класів було відкрито класи гри на духових інструментах [3].

Систему професійної музичної освіти всередині філій ІРМТ координувала й контролювала Головна дирекція Товариства, особливо щодо дотримання статутних вимог та навчальних програм. Навчальні програми складали педагоги на місцях, однак їх затвердженню передувала експертиза художньої ради однієї з консерваторій. У 1884 р. художня рада Московської консерваторії перевірила програмні вимо-

ги Харківського музичного училища. Давши позитивну оцінку в цілому, комісія вказала на низку зауважень. Наприклад, було виявлено занижені вимоги у програмах класу віолончелі, які включали на першому курсі дилетантські етюди; підвищені вимоги у програмах класу скрипки та дрібні зауваження стосовно перевідних теоретичних іспитів [2].

Аналіз “Програм викладання художніх предметів у Харківському музичному училищі ІРМТ” аргументовано демонструє високий професійний рівень викладачів, особливо у методичній роботі. У “Програмах...” усебічно представлені всі етапи технічного навчання по класу фортепіано від постановки руки до етюдів Ф. Шопена на шостому курсі; детально виписано темп, у якому слід виконувати гами та арпеджіо на кожному курсі; розібрано за курсами вивчення інвенцій, прелюдій, фуг, сюїт і партит Й.С. Баха, Л. ван Бетховена, К.-М. Вебера, Ф. Мендельсона-Бартольдї, Р. Шумана, Ф. Шуберта та інших композиторів; складено ґрунтовні програми по класах скрипки, віолончелі, співу, обов’язкового фортепіано, теорії музики і сольфеджіо [1].

На сторінках газети “Южный край” у 1889 р. з’явився відгук професора К. Зіке про результати ревізії музичного училища в Харкові, у якому автор підкреслив, що класи теорії музики і сольфеджіо перевищують вимоги вищого навчального закладу, зазначив, що навіть консерваторські програми не мали курсу багатоголосого сольфеджіо, який був у навчальних програмах Харківського училища.

Професор К. Зіке також позитивно відзначив заснування в училищі наукових класів, програма яких відповідала курсу гімназії та була розрахована на п’ять років навчання.

Високі вимоги, поставлені перед учнями, та ретельна розробка навчальних програм педагогами училища повинні були у майбутньому надати можливість багатьом музикантам обмежити свою професійну музичну освіту лише училищем, оскільки воно давало якісну, всебічну музичну освіту та звільняло від необхідності виїжджати на навчання до столичних консерваторій.

І. Слатін розробив низку заходів, метою яких було подолання недоліків, виявлених у навчальному процесі. У 1888/89 навчальному році на більшості занять зі спеціального предмета повинен був бути присутнім директор чи його помічник для контролю за успішністю учнів. Директор училища ретельно наглядав за зростанням своїх вихованців: на кожного учня було заведено спеціальну пам’ятну книжку, в яку він особисто вносив відомості щодо виконання річної програми протягом усього курсу навчання.

Також І. Слатін багато зробив для вдосконалення критеріїв учнівських оцінок, зміцнення дисципліни, слідкував за дотриманням етичних норм, як у педагогічному колективі, так і у дуеті викладач – вихованець.

Навчальні програми і навчальна практика музичного училища – Харківської філії ІРМТ – демонструє високий професійний рівень, що забезпечив якісну підготовку фахівців і заклав підвалини музичної освіти Слобожанщини [5].

У 1899 р. філію Імператорського російського музичного товариства було відкрито у Полтаві. Її успішна діяльність протягом першого року існування стала приводом для відкриття на її базі музичних класів. Організацією навчального процесу в музичних класах зайнялися директори Полтавської філії ІРМТ Д. Ахшарумов та Н. Головня. Офіційне відкриття музичних класів відбулося 8 вересня 1902 р., директором став Д. Ахшарумов.

Заклад мав три відділення: фортепіанне, вокальне й оркестрове із класами гри на скрипці, віолончелі, контрабасі, дерев'яних (флейта, гобой, кларнет, фагот) і мідних духових інструментах. Теоретична підготовка здійснювалася у класах теорії музики і сольфеджіо. Навчання забезпечували фахівці, більшість з яких мала музичну освіту європейського рівня.

Д. Ахшарумов виконував провідну роль у забезпеченні належного рівня викладання: особисто інспектував викладання музичних дисциплін, викладав музично-теоретичні предмети, вів клас ансамблю, був керівником учнівського симфонічного оркестру. Також він розробив проект курсу оркестрових класів, запозичивши досвід Празької консерваторії, і запропонував систему організації роботи музичних класів. Проект було підтримано, і в 1908 р. у Полтавському музичному училищі було відкрито безкоштовні класи гри на оркестрових інструментах [6].

Не останню роль у підготовці музикантів відіграла також Н. Головня. Досвідчений педагог з перших років роботи класів завідувала молодшим відділенням ансамблю, а згодом – викладала гру на фортепіано в уже реформованому Полтавському музичному училищі.

Широкий спектр музичних дисциплін у цих класах не лише повністю відповідав освітнім вимогам музичних училищ, а й перевищував їх: у ширшому обсязі викладалися оркестрові дисципліни, існував розподіл на мідні та дерев'яні духові інструменти. Проте через відсутність загальноосвітніх дисциплін випускники одержували дипломи домашніх учителів музики, що позбавляло їх права викладати у державних навчальних закладах, а також виступати як музиканти-солісти. Щоб вирішити цю проблему, керівництво вже наприкінці другого року роботи класів подало на розгляд Головної дирекції прохання про реорганізацію їх у музичне училище.

Днем відкриття Полтавського музичного училища стало 1 вересня 1904 р. Заклад почав працювати з оновленим педагогічним складом за новими навчальними програмами.

Аналіз навчальних програм з музичних дисциплін дає змогу скласти уявлення про стан і характер методичного забезпечення навчального процесу, рівень професійної підготовки майбутніх музикантів різного фахового спрямування. Весь процес навчання поділявся на три етапи: молодший, середній та старший курси. Представлені у програмі виконавських класів (фортепіано, скрипка, духові інструменти, сольний спів) вимоги щодо кожного з цих етапів демонструють поступове ускладнення технічних і художніх завдань, розширення кола композиторів та жанрів виконуваної музики.

Майже всі автори інструктивних творів були водночас і творцями власних методик викладання, мали багатий педагогічний і виконавський досвід. Наприклад, К. Рейнеке сорок два роки працював у Лейпцизькій консерваторії. Його музика для дітей та юнацтва завжди одержувала схвальні відгуки і надовго увійшла до навчального репертуару. Серед його учнів – М. Лисенко та М. Колачевський. Твори, зазначені у цій програмі, досі використовуються у сучасній фортепіанній педагогіці [4].

На особливу увагу у програмі заслуговує дворічний курс драми, викладання якого не було властиве освітнім закладам ІРМТ.

Після реорганізації закладу в музичне училище почали діяти так звані “наукові класи”. Їх програма загалом відповідала програмі перших чотирьох класів гімназії.

Суттєве збільшення кількості учнів свідчить про неабияку популярність закладу в регіоні. Залучення до навчального процесу кваліфікованих викладачів (випускників російських і зарубіжних консерваторій), зростання професійної підгото-

вки учнів, високий виконавський рівень випускників давали змогу розширити освітню діяльність закладу: влаштовувати різноманітні за репертуаром і складом музичні вечори, концерти. Дуже популярним був хоровий колектив. Щороку учні училища здійснювали від чотирьох до десяти публічних виступів.

Висновки. Теоретичний аналіз засвідчив, що музичні класи й музичне училище Полтавського відділення ІРМТ були потужним осередком розвитку професійної музичної освіти у регіоні кінця XIX – початку XX ст. Отже, звернувшись до надбань педагогів минулого у галузі музичної освіти Слобожанщини, бачимо, що провідна роль у ній наприкінці XIX – початку XX ст. належала Імператорському російському музичному товариству (ІРМТ), особливо діяльності його філій у Харкові та Полтаві.

Список використаної літератури

1. ГИАЛО, ф. 408, оп. 1, дело № 263. (Программы преподавания художественных предметов в Харьковском музыкальном училище ИРМО, утвержденные... 20 ноября 1884 г.).
2. ГИАЛО, ф. 408, оп. 1, дело № 263. (Рецензия худ. совета Московской консерватории на программы художеств. предмет. Киев. и Харьков. училищ от 15 февр. 1884 г.).
3. ЛГИТМиК, ф. 66, оп. 1, ед. хр. 2 (Доклад главной дирекции И. Слатина об учреждении оркестровых классов).
4. Литвиненко А.І. Музична культура Полтавщини XIX – початку XX століття в аспектах регіонального джерелознавства: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 / А.І. Литвиненко; Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського. – К., 2006.
5. Кононова О.В. Музична культура Харкова кінця XVIII – початку XX ст. / О.В. Кононова. – Харків, 2004. – 175 с.
6. Финдейзен Н. Очерк деятельности Полтавского отделения Императорского русского музыкального общества за 1899–1915 гг. / Н. Финдейзен. – Полтава, 1916. – 56 с.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2013

Данилюк Н.Н. Вклад Харьковского и Полтавского филиалов Императорского русского музыкального общества в развитие музыкального образования Слобожанщины (конец XIX – начало XX века)

Актуальность выбранной темы обусловлена повышением внимания общества к вопросам формирования всесторонне развитой личности, которая должна удовлетворять потребностям общества. Музыкальное образование является неотъемлемой частью формирования такой личности. Обращаясь к опыту педагогов прошлого в области музыкального образования Слобожанщины, видим, что ведущую роль в ней в конце XIX – начале XX в. играло Императорское российское музыкальное общество (ИРМО), особенно деятельность его филиалов в Харькове и Полтаве.

Ключевые слова: *Императорское российское музыкальное общество (ИРМО), музыкальное образование, музыкальное училище, учебные программы и планы.*

Danylyuk M. Contribution of Kharkov and Poltava affiliates of ERMS to the development of the musical education of Slobozhanschina (end of 19th beginning of the 20th century)

Actuality of the selected topic based on growing attention to the questions of the formation fully educated personality which should answer to needs of society. Music education is an inalienable part of the formation of such personality. Referring to the experience of teachers of the past in musical education of Slobozhanschina, we can see, that the leading role in it at the end of 19 beginning of the 20th century belonged to Emperor's Russian Music Society (ERMS) especially to the activity of it's affiliates in Kharkiv and Poltava.

Emperor's Russian Music Society (ERMS) – the main musical and educational organization in Empire of the late 19th – early 20th century. It's main objectives: availability of

classical music to the general public and to promote the spread of music education in the country. ERMS was founded in 1859 and the first decade was called "Russian Musical Society" (RMS). It was in this period was opened Petersburg and Moscow Conservatory - this is the first result of the activities in the development of music education.

Over time, office's ERMS were opened in provincial center's of the empire. In 1871, at the initiative of prominent musical figures Ilya Ilyich Slatin opened Kharkiv branch ERMS. Management department immediately began organizing music education in the city: October 1, 1871, the opening music classes, September 8, 1883 at the based music classes opening musical college, whose director was appointed J. Slatin. In 1899, a branch of the Emperor's Russian Music Society (ERMS) was discovered in Poltava. It's successful performance in the first year of existence was the reason for opening at its base music classes. September 1, 1904 was the opening day of the Poltava musical college. Institution began working with the updated teaching staff on the new educational programs and plans.

High requirement's set for students and careful design of training programs of teachers of musical college's of Kharkiv and Poltava had in the future provide an opportunity for many musicians to limit his professional musical education college only because it gave high-quality, comprehensive music education and freed from having to go to study in the capital conservatories.

Educational programs and teaching practice music college's – Kharkiv and Poltava branch Emperor's Russian Music Society (ERMS) demonstrate high professional standards that ensure quality training and laid the foundations of music education Slobozhanshchina.

Key words: *Emperor's Russian Music Society (ERMS), musical education, musical college, educational programs and plans.*